

Úti benyomások a moldvai magyarok (csángók) közt

Halhatatlan költőnk, Petőfi Sándor egyik versében a következő megkapó vallomást teszi a magyar nemzethez való viszonyáról: *„Ha nem születtem volna is magyarnak, E néphez állanék ezennel én, Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb Minden népek közt a föld kerekén.”* Ha ráillik Petőfi jelzője a magyar népre, hogy minden népek közt a legelhagyottabb, akkor a moldvai magyarságra kétszerte jobban ráillik, hogy minden magyarok közt legelhagyottabb magyar. Elhagyta pedig mindenekelőtt a maga fajtája, mely akkor sem tett sokat érte, mikor még jobban tehetett volna.

A moldvai magyarság sorsa még a hagyományos magyar sorsnál is fájdalmasabb és tragikusabb magyar sors. Mi legalább csonka hazánkban még énekeljük a „hozz rá víg esztendőt”, de a moldvai magyar nem érti a víg esztendőt, mert sohasem volt benne része.

De ne higgyük azt, hogy moldvai magyar testvéreinkért mai viszonyaink közt csak egy fájdalmas sóhajtás az egész, amit tehetünk. Nem tehetjük azt, amit a csonkítatlanság idején tehattünk volna, de tehetünk mást, talán épp olyan hasznosat. Ma Trianon következtében a magyarság tekintélyes része egy hazában él a moldvai és bukovinai csángóval. Ezzel a moldvai magyarság sokszázados mesterséges elzárása és elszigetelése a többi magyarságtól, ha nem is szűnt meg teljesen, de kétségkívül sokat enyhült. Kezdődött pedig az elszigeteltségnek ez az enyhülése a világháború idején, mikor számos magyar hadifogságba esett moldvai csángó ismerkedett meg Magyarországgal, amely úgy él a moldvai csángó képzeletében, mint egy gyönyörű föld, egy művelt, nagy testvérnép országa, ahol boldogság élni, mert mindenki magyar. Alig van moldvai csángó falu, honnan egy-két csángó ne lett volna magyar hadifogságban. Ma pedig, mikor a székely fiút, vagy a bihari, vagy Szatmár megyei magyar fiút kiviszik katonáskodni a Regátba, szinte lehetetlen, hogy egy-egy ezredben a moldvai csángó fiú össze ne kerüljön és össze ne barátkozzék a bihari vagy székelyföldi magyar gyerekekkel. Azonban ma már nemcsak a katonagyerek, hanem más magyar is gyakrabban megfordul a moldvai csángók közt, mint régen. Nyelvtudósok, etnográfusok, népköltészet- és népzene-gyűjtők ma már sűrűbben ellátogatnak csángó véreink közé, mint Trianon előtt. Egy ilyen látogatás a csángók közé egész életre szóló felejthetetlen élmény. Egy fiatal magyar egyetemi hallgató, jeles etnográfus, a múlt esztendőiben hosszabb időt töltött a moldvai csángók közt. Olyan mély hatást tett rá a csángó nép, a csángó sors, a csángó elhagyatottság, hogy közéjük akart telepedni, közéjük házasodni és köztük élni le az életét.

A csonka hazabeli magyar testvér pedig ne fájó sóhajtást küldjön moldvai testvérei felé, hanem tartsa kötelességének azt, hogy legalább ismerje meg őket. Mert éppen a moldvai csángót ismerjük legkevésbé. Ha magyar ember a csángó szót hallja, elhomályosult földrajzi

ismeretési mélyéből ezek a nevek merülnek föl: Istensegíts, Fogadjisten, Andrásfalva, Józseffalva. T. i. a bukovinai csángókról még tud legalább annyit, hogy a világon vannak.

Lássuk tehát először, kik a csángók, mi a csángó név értelme.

A moldvai magyarságot csángóknak hívjuk közönségesen, de így hívjuk a bukovinai magyarokat, Brassó megyében a hétfalusi magyarságot és a gimesi magyarokat is csángó néven emlegetjük. Vannak moldvai, bukovinai, hétfalusi és gimesi csángók. A csángó név a mi használatunkban összefoglaló név az idegenbe szakadt, idegenben élő, vagy a széleken lakó délkeleti magyarság számára. Eredetileg azonban csúf név, melynek a moldvai magyarok még jól érzik gúnyos, bántó életét. Az említett csángónévű néptörzsek azonban egymással nem azonosak. A bukovinai csángók pl. tulajdonképp csíki székelyek, akik Mária Terézia hírhedt generálisának, Bukownak üldözése elől az 1764-i siculicidium idejében menekültek mostani lakóhelyükre.

A bukovinai csángókénál azonban sokkal régibb telep a moldvai csángóké. A moldvai csángók eredete a hagyományok homályába nyúlik vissza. Él köztük egy olyan hagyomány, hogy őseik a honfoglaló magyarok visszamaradt töredékei, akik lustaságból, mert 'resztesz' (rest) csángók voltak, nem követték honfoglaló testvéreiket Magyarországra, hanem visszamaradtak tőlük Moldvában a 'likakon', vagyis a völgyekben. Bogdánfalván az öreg nyolcvanéves Róka Sándor azt felelte, mikor az eredetükről szóló hagyományt kérdeztem tőle: „Apókám mondja vala, hogy mitűlte mű őseink Atillával lőtőrűnet idejöttek, itt ülünk.” (Nagyapám azt mondogatta, hogy mióta őseink Atillával a moldvai hegyekre feljöttek, itt lakunk.)

A történelem máig sem tudta kielégítően tisztázni az eredet kérdését. Az azonban kétségtelen, hogy a magyar-székely települések Moldvában régibb eredetűek, mint a román telepedés. (Treml, Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen. Ungarische Jahrbücher VIII, 48.) Treml Lajos szerint ezt a moldvai helynevek és határelnevezések is megerősítik, melyek közt igen sok a magyar. Egy hírneves román történettudós, Radu Rosetti szerint „azon birtokok okirataiból, melyek területén csángó falvak fekszenek, kiderül, hogy ezek a falvak vagy örök idők óta fennállnak, vagy a csángók átköltözésével azon falvakból alakultak, melyek Moldva alapításakor már megvoltak.”

A moldvai ősi magyar telepeket időnkint újabb települők gyarapították. Ilyenek voltak az 1436 és 1439 között Kamenicből és környékéről kiűldözött huszita magyarok, kik Tamás és Bálint papok vezetése alatt Moldvába menekültek. Székely bevándorlás kisebb-nagyobb mértékben

később is mindig történt Moldvába. Hogy régen nemcsak falusi, hanem városi magyar lakosság is volt Moldvában, azt nemcsak a városnevek bizonyítják (Húsz, Jászvásár, Bákó, Aknavásár stb.). Történeti adatok bizonyítják, hogy a városi életben a magyarság, különösen Moldvában, még a XVII. században is nevezetes szerepet játszott.

A moldvai csángók egytől-egyig buzgó római katolikus vallásúak és a jasi püspökség alá tartoznak. Számukat Domokos Pál Péter csíkszeredai tanár 1931. évi statisztikája részben a Jasiban kiadott katolikus naptárak adatai, részben a saját kutatásai alapján 100.000-re teszi.

Az alábbiakban néhány személyes megfigyelésemet és tapasztalatomat mondom el 1928-tól kezdve négy ízben tett moldvai utamról.

Mikor a gyimesi hosszú alagút után elhagyjuk a szép Székelyföldet, a vonaton a magyar szó a harmadik kocsiosztályba szorul. Moldva felé az első nagyobb állomás Palánka, hol többszáz magyar munkás, iparos él. Palánkánál kezdődik a moldvai magyarság első nagyobb telepe: a tatrosvölgyi magyarság.

A palánkai állomáson egy odavaló magyar asszony kísérté föl a fiát a kocsinkba. Egy kékszemű szőke fiúcskát, oldalán hatalmas vászontarisznya.

– Ide ülj! – mutatott egy üres helyre, majd búcsút vett gyermekétől s eltávozott.

Az anya távozása után útitársammal együtt igyekeztünk barátságot kötni a magyar fiúcskával: Sebestyén Demeterrel. Szegény sorsban él anyjával, de bizonyos büszkeséggel említi, hogy már ő is keres, holott még alig tizenkét esztendő. Egy bojár juhait őrzi kora tavasztól késő őszig. E munkájáért kosztot és háromezer lej (kb. 100 P) évi fizetést kap. Meglep a fiúcska értelmessége, bátor, nyílt tekintete, helyes magaviselete. Iskolába persze nem járt, olvasni, írni nem tanult, de – vagy talán éppen ezért – szépen beszél magyarul.

– Imádkozni tudsz-e? – kérdezzük tovább.

– Én igen osztán! s biztatásunkra el is mondja az összes imádságokat, melyekre az édesanyja tanította.

Most éppen visszautazóban van román gazdájához, aki ügyességéért, megbízhatóságáért igen megbecsüli a kis magyar fiút s minden vasárnap hazaküldi a vasúton az édesanyjához. Hétfőn aztán ismét vissza kell utaznia a bárányaihoz.

A mi kis magyar fiúcskánk nemsokára leszáll a vonatról s egyedül hagy bennünket. Csakhamar ismét magyar szó üti meg fülünket a kocsiban. Három csángó öltözetű leány beszélget halkán a hátunk mögött. Próbálunk velük beszédbe ereszkedni, de riadtan néznek reánk, bizalmatlanul fogadják a magyar szót az ilyen úrféléktől. Bizalmatlanságuk bántott, de midőn később a csángó viszonyokat jobban megismertem, természetesnek találtam, hogy középosztálybeli embert nem tekintenek magyarnak, hanem ellenségnek.

Látván, hogy szavainkra alig felelgetnek, az ablakon tekintgetünk kifelé. Idegenszerű arcok, veszekedő, lármás beszéd mindenfelé. Kománfalva (Comanesti) itt ismét egy nagyobb állomás. Magyar lakossága kevésre olvadt. Dormányban állapodunk meg először (Dormanesti), rendezetlen, girbe-görbe utcájú nagy falu ez az Uz-patak partján, mely innen nem messze ömlik a Tatros-folyóba. A magyarság egy tömegben az Uz-patak jobbpartján lakik, hol nemrég épült katolikus templomuk is van. Számuk kb. 125. Papjuk lengyel származású, németül és románul jól tud, csak hívei nyelvét nem ismeri.

A magyar végen, az Uzon túl a gyerekek pompásan és szívesen beszélnek magyarul, amint labdázásuk közben beszédbe ereszkedünk velük. Játék közben magyarul beszélnek egymással, mert másképp többnyire nem is tudnak. Az Uz partján álldogáló nőekkel is beszédbe kezdünk, s ők dicsekedve mondják kérdésünkre: „Katholikus es vagyok, magyar es vagyok.”

A tatrosvölgyi csángóság sem gazdaságilag, sem etnikailag, sem nyelvjárási szempontból nem olyan egységes, mint a szeretmelléki. Sok köztük a bevándorlott székely. Az őslakosság földet mivel, a bevándorlottak iparosok vagy egyéb munkások. Erkölcük nem olyan puritán, életmódjuk nem olyan patriarchális, mint a szeretvölgyieké. Sajnos, igen el van terjedve köztük az alkoholizmus, még a nők között is. Az összetartozás érzete sincs meg köztük annyira, mint a szeretvölgyi csángók közt, kik úgy élnek egymás közt, mint egy óriás család. Faji öntudatról sem beszélhetünk náluk oly értelemben, mint a szeretvölgyiekénél.

A tatrosvölgyi csángó nyelvjárás erősen keveredett a szomszédos székely nyelvjárásokkal s kevésbé őrizte meg eredeti jellegét. A szereti sz-ezés itt ismeretlen, de megtaláljuk a szereti nyelvjárás több sajátosságát, pl : eszket (= ezeket), csenderek (= csendőrök), apik, magik, szomszéggyik (= apjuk, maguk, szomszédjuk) ; fejel (= felül), magyarok tanol, szeressük (= szeretjük); leányval (= leánnyal), magikval.

Dormány közelében, Macskáson Czéczi József vendégei voltunk, felesége Porondi Ágnes.

– Ereszkeggyének le nállunk. Így kínálnak, hogy foglaljunk helyet.

Czéczi uram a jobbmódú gazdák közé tartozik. Négy gyermeket számlál a családjához, kik közül három csak nevelt gyermeke.

– Három gyermeket neveltünk örökbe, tyár (= de) ez az äggyecske a mēhénk.

Két leányt már férjhez adott.

– A kūssebbiket olá után adtam (oláhhoz adtam).

Arra a kérdésünkre, hogy szeretnek-e románul beszélni, azt a diplomatikus feleletet adják:

– Az olá szót szeressük, szeressük, ha tuggyuk.

A Szalánc (Slanic) patak völgyében hosszú megszakításokkal fekszik Szalánc (Slanic) falu. A magyarok itt is külön falurészben laknak. Számuk mintegy 800-ra tehető. Közelükben van a világháborúban elesett hősök temetője. Gondozva nincs, de legalább el van kerítve a sok-sok katonasír, magyar és német katonák sírja. A temető közelében néhány tanyai ház. Itt is magyarok laknak. Egy csángó menyecske megáll velünk beszélgetni s kérdezi útunk célját.

– Magik ott fogtak eljönni Ojnesten (= valószínűleg Ojnesten jöttek el), se (= és) felmentek Gorzófalván.

Jó darabig társalgunk a beszédes menyecskével. Nem zavarja, hogy szavait jegyzőkönyvembe lépten-nyomon jegyezgetni látja.

Szép, erdős hegyoldalban fekszik a szalánci fürdő. Itt még az épületeken ma is látszik a világháború nyoma. A fürdő lerombolt épületeit szándékosan meghagyták történelmi romoknak (mert festőieknek éppen nem nevezhetők) a világháború emlékére. Az újonnan épült fürdőrészben derült, eleven az élet. A park árnyékos útjain üdülést kereső betegek nyüzsögnek. Az egész fürdő kinn sétál a parkban, mert várják a katonazenét. A zenészek éppen szerszámaikat készítik elő s állítják föl. Köztük elmenve, halljuk, hogy a zenészek is magyar fiúk, magyarul diskurálnak. De velük már nem ereszkedhetünk szóba feltűnés nélkül.

Különben a városokban lépten-nyomon megüti az ember fülét a magyar szó. Aknavásáron is (Târgu-Ocna), Egyeden is (Adjud), Bákóban is (Bacău). Târgu-Ocnát a szereti csángó ma is magyar néven Aknavásárnak hívja. Híres sóbányájáról és börtönéről, melyben sok a magyar politikai fogoly.

Ősi magyar lakossága ma már nyelvet cserélte. A katolikus templomban román nyelven folyik az istentisztelet. A magyarnyelvű lakosság újabb bevándorló.

A Székelyföldről sok magyar leány jön ezekbe a városokba szolgálatot keresni. A magyar cseléd nagyon kapós értelmességéért és megbízhatóságáért. A magyar leányok összetartanak. Vasárnapi kimenőjüket együtt töltik. Ahol új ház épült, a pallérok, kőművesek mindenütt magyarul beszélgettek. Csángók voltak a környékbeli falvakból, mivelhogy a csángó igen ügyes mesterember is.

A Tatros völgyében és környékén túlnyomóan magyar vagy magyar többségű falvak: Gorzófalva (Grozesti), Tatros (Trotus), Diószeg (Tuta), a már említett Macskás, Doftána (Dofteana), Sirisalja (Ciresoia), Bahána (Bahna), Szitás (Nicoresti), Újfalu (Satu-Nou), Szőllős (Pargaresti); jelentős magyar lakosság található Onesten (Onesti), Szaláncon (Slanic),

Szászkúton (Sascut), Kománfalván (Comanesti), Vasiestin, Mojnesten (Moinesti), Csügésen (Ciughesu), Radiánán, Fűrészfalván, Sósmezőn, Gutináson (Gutinas), Prahlán, Palánkán (Palanca) és Herzsán (Harja).

Egészen más levegő csap meg bennünket a szeretvidéki magyarság hazájában, Bákótól délre a Szeret két partján. Nagyobb összefüggő tömegben különösen a jobbparton laknak csángó véreink, de tekintélyes számban élnek még a balparton is. Először 1928 nyarán jártam ott Gyallay Domokossal. Első látogatásunk a Szeret balpartján az eloláhosodott Horgesten volt. A falu többsége katolikus, de magyarul már nagyon kevesen tudnak. Pl. az öreg Bősz András 78 éves, horgesti születésű, még egészen jól beszél magyarul, de a fia román nőt vett feleségül, magyarul már egy szót sem tud. A faluban ilyen nevű családok vannak: Kalapács, Budau (Bodó), Béres, Petrics, Gergel, Rófel, Dobos, Fóris. De többnyire csak a nevük magyar, nyelvüket teljesen elvesztették.

Meglátogattunk Horgesten egy Valéniből odaköltözött öreg asszonyt. Nagy szívességgel fogadott házi munkája közben is. Szívesen elsorolta a szövőszék alkatrészeinek neveit, azután megmutatta gyümölcsös- és virágos kertjét. Ellátott bennünket a fáról apró nyári barackkal, szilvával, a nőknek virággal kedveskedett. „Kinek még aggyak egy virágocskát, hogy ne menjen ki innen rossz szívvel?” – kérdezte szíves hangon. Házi öltözetére célozva engedelmet kért tőlünk: „S kietek meg ne bánkóggyanak, hogy ilyen sunyán tanáltak.” Felvilágosításul elmondta, hogy: „Mosztam a tannap, mosztam ma; mű nem innapolunk.” Mikor házigazdánk neje ígéretet tett, hogy máskor is eljő megnézni a virágos kertjét, szívesen invitálta: „Lehet, jámborka, várom!” Ahányszor megszólal a szíves, élénk öregasszony, majd megannyi meglepő nyelvi érdekességet mond. Beszélgetés közben barna arcszínére célozva azt mondta magáról: „Cigánka vagyok.” Később igen sokszor találkoztam a csángó lelkivilágnak ez oly jellemző kicsinyítő képzőjével. Személyre alkalmazva mindig nőt jelent: leánykát, asszonyt: zidúka (zsidónő), magyarka (magyar nő).

A Szeret bal partján magyar falvak a következők: Vladica (tisztá magyar), Gyécsán (tisztá magyar), Valén (Valeni) Gyoszén (Geoseni), Péterfalva v. Tyetres (Petris), Tamás (Tamasi), Ploskucén (Ploscuteni), Ungurén (Ungureni). E falvak többnyire román faluk közt vannak szétszórva. Ezért, különösen a férfiak nyelve erősen kevert. A nőké, mivel jórészt csak magyarul tudnak, sokkal tisztább. A Szeret balpartján a hogy kötőszót már a román ca helyettesíti: „Tudom, kö tuddzsa” (tudom, hogy tudja). „Eszt tudom, k’ az ajtu”. A mert helyett meg azt mondják: párkő (parca). Valéniben a bordát szuvékának (suveica), a hasajót szul-nak (sul) nevezik. Gyoszénban az acélt tűzvasnak, a taplót topló-nak, a pipagyújtó kanócot már fityil-nek (rom. fitil) hívják. A kovával szikrál-nak, vagyis csiholnak. Gyécsániaktól hallottam először azt a jellemző névátvitelt, hogy a hit szó azt is jelenti a moldvai magyar nyelvben: beszéd, nyelv. „Beszélünk a mik hitinken”, mondta Jankó Mihály Katija.

A jobbparti magyarság a legtisztább magyar terület. Itt néhány magyar községben összefüggő magyar tömeg él. Megszakítás nélkül fekszenek egymás mellett: Trunk (Galben), Bogdánfalva (Valea Seaca) s annak a világháború után keletkezett fiókfaluja, a vasúti állomás mellett elterülő Újfalu (Ferdinand), mely a földreformnak köszöni létezését. Már templomuk is van. Bogdánfalvával tőszomszédos Albén. Utána következik Forrófalva vagy Kákova (Faraoani), Klézsa, Somoska, Nagypatak (Valea Mare), Beketyin (F. Racaciuni). E csoport falutól északra nagyobb csángófalv Lujzi (= Luizi Kalugera). Bogdánfalvától nyugatra a hegyen túl elbújva fekszik egy alig ötvenéves tiszta magyar falucska: Máriafalva (Larguta). Mintegy negyven magyar család lakik itt. Van egy kis templomuk, de papjuk, iskolájuk, csendőrségük nincs.

E falvaktól nyugatra a Tázló folyó mellékén, az úgynevezett Tázló-terén van még néhány magyar vagy tekintélyes magyar lakosságú falu, főként Gajdár (Gaidar), Balaneasa és Pusztiana (Pustiana). Megemlítendő még Bákótól északnyugatra Leszpez (Lespezi).

Ennek a Szeret jobb partvidékén levő csoport községnek a nyelve a legtisztább. De vannak bizonyos fogalomkörök, melyeknek terminológiája náluk sem magyar. Pl. a vasút, kereskedelem, katonaság, közigazgatás. Feltűnő volt előttem, hogy a háziállatokat sem hívják magyar neveken. A lovaknak, ökröknek, kutyáknak román neveket adnak. Viszont Erdélyben az ökröt, lovat a románság is magyarul nevezi el. De magyarul nevezik meg a határrészeket. Igen érdekes, hogyan segít magán a csángó oly fogalmak magyar elnevezésében, melyeket a mi nyelvünk is csak a nyelvújítás óta nevez meg. A jegyző magyar neve náluk író. A jog fogalmát a drept román szó lefordításával igaz néven nevezik meg. (Pl. nem adtak neki igazt, hogy karcsumát tartson.) A jövedelem kifejezésére a jövet szót használják. A katonai sorozást, újoncozást a lát szóval jelölik meg. (A fiam huszasz lát vót; 1920-as sorozású, korosztályú.)

A Szeret jobb partján levő falvakban úgy érzi magát az ember, mint aki rég elszakadt atyafiakra bukkan.

Mi őrizte meg eddig ezt a mindenkitől elhagyott szeretmenti néptörédeket nyelvben is, erkölcsben is magyarnak, egyfajtanak? Sokszor fölmerült előttem ez a kérdés, mikor tanúja voltam ősi egyszerűségű tiszta életüknek, barátságos, szelíd, emberséges lényüknek, puritán erkölcsi felfogásuknak, józan, okos, életrevaló nézeteiknek. Mikor láttam, hogy papja tőle idegen, a románság az ő kultúrfölényével parasztnak, „boanghiná”-nak gúnyolja, mikor láttam magárahagyottságában s mesterségesen elszakítva a magyar műveltségnek életet és erőt adó talajától, sokszor kérdeztem magamtól, mi tartja fenn lelke mélyén buzgó katolikus hitével egy gyökéren magyarságának tudatát, mely lélekben összeköti őt egy nagynak, erősnek,

boldognak, magánál sokkal boldogabbnak tudott nemzettel, melyet nem ismer, mellyel a valóságban semmi kapcsolata nincsen, mely őt szegény atyafi gyanánt elfeledte.

Egyik okát buzgó katolikus voltukban láttam. Bár magyarságukat jobban megvédené, ha hitük protestáns volna, mert éppen katolikus egyházszervezetük nyit egyik felől kaput magyarságuk ellen, mikor megengedi, hogy tőlük idegen anyanyelvű legyen lelki vezérük. Eddig még magyarnyelvű volt a kántoruk, vagy mint ők nevezik a gyák v. deák, kinek megtartásába vagy elbocsátásába nekik is van befolyásuk. Hallottam esetet, hogy a deákot a nép elbocsátotta állásából, mert nem tudott magyarul. A deák tartja a vasárnap délutáni hatórai istentiszteletet. Ő oktatja a serdülő ifjúságot a vasárnapi iskolákon a vallásra. A templom a csángók vasárnapi gyülekező helye. Felejtethetetlen benyomást tett rám, mikor első alkalommal jelen voltam egy ilyen vasárnap délutáni tanításon és istentiszteleten. A csángó nők színes háziszőttes vagy hímzett viseletükben, a férfiak fehér, nyári vászonruhában, hímzettnyakú ingben, fekete szálakkal tarkázott piroscsíkos övvel jelentek meg. Nők és férfiak külön csoportban ültek. Elöl az öregek, hátul a fiatalok. Közvetlenül a szószék és oltár körül a gyermekek. A deák vagyis a kántor épp olyan ruházatban, mint a többi falusi férfiak, kiáll a középre és tanít, imádkozik a csángók nyelvjárásán. Templomi tanítás és ima csángó nyelvjárásban! Ez az egyszerű, részint ódon, másrészt elszigeteltsége miatt újszerűvé, szokatlanná fejlődött magyar nyelv ennek a távoli, elfelejtett kis magyar néptörzseknek kicsiny templomában életem egyik legmegkapóbb élménye volt. A kántor a vasárnapi iskolásoknak Mária Magdolna történetét elbeszélve, a bűnről tanított, a hazugságról, mások rágalmozásáról, mint a legelterjedtebb bűnökről. Hogy a kicsi bűn is úgy lealacsonyítja az embert, mint a nagy. A bűnös ember Isten és ember előtt becsstelen. Ha bűnös vagy, „hiába dicsekszel azzal, hogy magyar vagy”, mert semmit sem érsz sem Isten, sem emberek előtt. A deák vezeti az egész délutáni istentiszteletet. A litánia egyes mondatait éneklő hangon s a jellemző sz-ező csángó nyelvjárásban adja elő: Ó Jézusz, ó Jézusz, ó Jézusz! Légy irgalmasz, légy kegyelmesz!” A nép minden mondatot hangosan utána mond, valósággal utána kiált a deáknak. Elül a meggörnyedt, nyolcvan felé járó öreg csángók és csángó nők reszketeg hangjától, hátrább az ifjak harsogó, a nők s az oltár körül a gyermekek csengő kiáltásától valósággal megelevenedett, zúgott, visszhangzott a templom. A csángó a templomban valóban kiált az Istenhez.

Az istentisztelet végén befejező ének következik, egy régesrégi ének, melyet az egész gyülekezet énekel. „Nyújtsd ki mennyből, ó Szűzanya, kezedet, Ne utáld meg szükségében népedet. Oltalmazónk Isten után csak Te vagy; Légy szószólónk, mert szavad ereje nagy. Mária, ó Mária! Mária, Szűzanya!”

Mélyen megkap az ének fájdalmasan szomorú dallama. Pedig nem éneklük zeneileg szépen, csakhogy egész lelkükből éneklük. Már a vége felé nincs benne harmónia, felbomlik az ütem. A befejező felkiáltásokat már egyik csoport elébb éneкли, mint a másik. S mégis ez az erőteljesen énekelt, glissandóival jajveszékelésszerű, zűrzavaros kiáltozás Szűz Máriához, különös erővel

ragad meg ebben a távoli templomban, egy sok évszázad óta itt élő, folyton létéért küzdő, pusztuló testvérnép-töredék ajkáról, amint Szűz Máriához kiált benne, hogy legyen szószólója Istennél a mindenkitől elhagyott, szegény Mária-népének, a kis maroknyi, veszendő moldvai magyarságnak.

Istentiszteletükről szólván, talán nem lesz érdektelen bemutatni a miatyánk szövegét úgy, amint a moldvai magyarok ajkán él. A moldvai magyarok így imádkozzák az úri imát: „Mi atyánk, ki vagy mennyegbenn, mekszenteltessék te neved. Jöjjön te orságod. Legyen meg szent akaratom, miképpen memben, azonképpen földön isz. Mi kenyerünket mendennapit aggyad nékünk. Ézs bocsázd mg vétkeinket, miképpen mű es megbocsátunk ellenünk vétetteknek. És ne vigy, Uram, kisértetbe. Megszabadízs gonosztól. Ámen.” Ez a szöveg a miatyánk ősi magyar szövege, ahogy azt az 1500-as évekbeli Peer-kódex megőrizte számunkra. Ebben a régi magyar miatyánkban legfeltűnőbb ez a latinos szórendű mondat: „Mi kenyerünket mendennapit aggyad nékünk.” Ez a latinos szórendű mondat a csángó nyelvterületen kívül számos más helyen megmaradt katolikus magyar testvéreink ajkán. Így a Dunántúl, az Alföld több helyén.

Istentisztelet után végignézzük az ográdában (a parókia udvarán) az ifjúság táncát is, mely a kántor és a szülők szigorú felügyelete alatt folyik. Ebbe a táncba 15–19 éves korig járhatnak a fiatalok. Csak fiúnak fiúval, leánynak leánnyal szabad itt táncolni. Az erkölcs és illem nem engedi meg a vegyes táncot. Még táncolják a csárdáshoz hasonló kettőst, de az öves, melyet egymás övébe fogózva, meg a kezes, melyet kézzel összefogózva járnak, körtánc, tehát román. Gyakori tánc a zidúka (= zsidóasszony) is. Zenészük két cigánysiheder. Egyik hegedűs, a másik kobzos.

A délután vége felé bemegyünk a kántorhoz, kinek a szomszéd falvakból vendégei vannak. „Tisztelünk” (köszöntünk), egy pár pohár piros csángó bort s beszélgetünk a magyarországi, erdélyi dolgokról. Egy ilyen beszélgetés alkalmával előkerült egy Kolozsvárról odaszármazott Petőfi kötet. Felolvastam előttük néhány szép Petőfi verset. Nagy figyelemmel hallgatták az előttük teljesen új, ismeretlen költő verseit, aki magyarul szól hozzájuk. Ma már e faluban Petőfi nem ismeretlen. Téli estéken sorra jár a kötet, amit erősen megviselt állapota is bizonyít.

A vasárnapi istentiszteleten kívül még nagyobb távolságról összehozza a csángókat a búcsú. Híresek a reketyini (Porciunkula-napi), nagypataki (Márton-napi), bogdánfalvi, gajdári, gyoszéni, pildesti, szabófalvi búcsúk. Egy-egy búcsún 1–2000 csángó is összegyűl.

Éppen azért, mivel a csángó olyan vallásos lelkületű, de egyáltalában nem elfogult, bigott, annál fájdalmasabb az a tény, hogy hite, vallása nem nyújt védelmet magyarsága számára, sőt mint említettem, éppen egyházszervezetük nyit kaput anyanyelvük, magyarságuk ellen. Ennek bizonyítékául csak a következőket említem föl.

A moldvai csángóknak régebben elvétve akadt magyar plébánosuk is, de ma egyetlen egy sincs. Azaz hogy mégis van egy magyarul is tudó magyar pap, a neve Ferencz János, de őt Buteára helyezték, hol a csángók már teljesen elrománosodtak és egy szót sem tudnak magyarul.

Ezzel szemben az 5600 lakosú színmagyar Forrófalván, vagy gyakoribb néven Kákován a templomból teljesen száműzve van a magyar szó, a magyar ima és a magyar ének. A falu papja : Romilla Bonaventura a szószéket s papi hivatását politikai célok szolgálatába állítva nemcsak száműzte a templomból a magyar szót, hanem egy alkalommal a szószékről a következő kijelentést tette : „Legyen átkozott a magyar nyelv és aki magyarul beszél!” Megtiltotta a faluban a guzsalyasokat és kalákákat, mert itt magyar beszéd és magyar nótázás folyik, sőt elvakultságában odáig ment, hogy nem esketi össze azt a fiatal párt, amelyik nem tudja románul a katekizmust.

Van a moldvai csángóknak Romilla Bonaventurán kívül egy másik híres papjuk is, csakhogy ez arról az ott ritka tulajdonságáról híres, hogy igazi papi lélek. Ez az igazlelkű öreg Neumann Péter, Bogdánfalva híres volt papja. Bukovinai német származás, aki kora ifjúságában lett bogdánfalvi plébános. Mint igazi papi lélek, legelső kötelességének tekintette, hogy hívei nyelvét megtanulja s velük anyanyelvükön magyarul értekezzen, magyarul gyóntasson, a templomban csángó magyar nyelven imádkozzék és szónokoljon. Híveinek igaz barátja, hűséges lelki gondozója s a bálványozásig szeretett papja volt egy emberöltőn keresztül. Azonban őt valamely formai ürüggyel elmozdították állásából. Neumann páter erre kiköltözött a faluból kis birtokára s most ott él igazi remete életet. Hívei azonban nem hagyják el. Szőlőjét, tengerijét csakúgy megkapálják, földjét megművelik, mint plébános korában. Terményeikből önkéntes adományokat küldenek szeretett lelki atyjuknak, mint régen.

Íme, ilyen hűséges tud lenni a moldvai csángó ahhoz, aki emberséggel, igaz lélekkel fordul feléje! Minő kincs kallódik el ebben a meg nem értett, elhagyott népben! Mit lehetne tenni ilyen néppel, ilyen hívőkkel!

Mint már említettem, a pap vezetése alatt románnyelvű az istentisztelet, románnyelvűek a

katholikus énekek. 1884 óta saját püspökük van, jelenleg Robu (Rab) Mihály püspök, szabófalvi csángó származás, de érzületben, műveltségben teljesen román. Ma már Halaucetiben r. kath. papi szemináriumuk is van. Hallgatói leginkább románmegyei csángó fiúk, kiket erős nemzeti szellemben nevelnek. Ezekből lesz az új papi nemzedék s előre láthatólag nevezetes tényezői lesznek a csángók nagymérvű románosításának, noha a románosodás folyamata nem áll meg feleútján, hanem előbb-utóbb a görögkeleti egyházba való átlépéssel végződik, mint ezt az elrománosodott csángó falvak példája már eddig is bizonyítja. Magyarságuk elvesztése után katolikus vallásuk elhagyása már csak idő kérdése.

Számos magyar eredetű község van olyan, mely pl. száz év előtt még virágzó katolikus hitű község volt, lassan elrománosodott, s ma már teljesen görögkeleti. Az elrománosodott katolikus csángók görögkeletivé válása a múltban is megfigyelt tény volt. Pap Sándor tatrosi plébános 1839. március 4-én kelt levelében ezt írja : „A magyar atyák számának apasztása nagyon káros lenne erre a magyar népre nézve, mert nem a misszionáriusok fáradozása, hanem saját nyelvök szeretete által tartatnak meg a katolikus vallásban, amit bizonyít sok városnak és falunak elpártolása a katolikus vallástól, csak azért, mert elfelejtették szülői nyelvöket.” Ezzel kapcsolatban ideiktatom egy értelmes, újságolvasó bogdánfalvi katolikus magyarnak előttem tett következő nyilatkozatát : „Az fáj nekünk legjobban, hogy a pápa őszentségének pénze is, gondja is van a vademerek megtérítésére, de reánk, moldvai magyarokra, akik sokszáz év óta itt a legkeletibb széleken legbuzgóbb hívei voltunk és vagyunk az egyháznak, nem terjeszti ki sem gondját, sem védelmét.”

Kétségtelen, hogy a moldvai csángók magyar fajiságának védelme nem csupán magyar érdek, hanem egyetemes katolikus egyházi érdek is.

A románosítás legfőbb tényezője az állami iskola. Felekezeti iskoláról a Csángóföldön szó sem lehet. Az állami iskola területén büntetés terhe alatt tilos a magyar beszéd. Egy kis elemi iskolás magyar gyerek arra a kérdésemre, hogy az iskolában milyen nyelven beszélnek egymás közt, azt felelte: „Mű tanácsolunk magyarul es, de ha megperelnek, megvernek” (mi beszélünk magyarul is, de ha bejelentenek, megvernek). Ez a gyermek szeretett volna Erdélyben magyar iskolában tovább tanulni s arra kért bennünket, hogy hozzuk magunkkal. Ámde a csángók előtt az erdélyi magyar felekezeti középiskolák el vannak zárva. Néhány évvel ezelőtt a csíkszeredai róm. katolikus gimnáziumban három moldvai csángó fiú tanult. Mikor az ellenőrző hatóság csángó eredetükre rájött, dr. Jénáky Ferenc igazgatónak az iskola érdekében le kellett mondania állásáról, amiért csángó fiúkat fölvelt. A fiúk természetesen nem tanulhattak tovább.

Mivel az iskolában magyarul nem tanulnak se olvasni, se írni, az értelmes csángó ezt magánúton pótolja. Járatnak magyar néplapot is, pl. Gyallay Domokos népszerű Magyar

Nép-ét, de abban az időben leginkább Trefán Leonárd ferencrendi atya Katholikus Világ c. tartalmas havi folyóirata volt elterjedve köztük. Sajnos, magyar könyvekhez nem igen jutnak. Értelmes csángó barátomat, aki olvasni szerető ember, elláttam néhány magyar könyvvel. (Arany: Toldi, Jókai: Népvilág, Gárdonyi: Messze van odáig.) Levelében valóságos elragadtatással írja róluk, hogy egészen új világot nyitottak meg a szemei előtt. További könyvek küldését kéri.

A magyar írást szintén önszorgalomból tanulják meg. Álljon itt pár sor annak illusztrálására, hogyan írja le egy írást tudó csángó az Üdvözlégyet román helyesírással:

Idvadz lidi Maria Malasval taleas, Ur vadean Tavalad ta vadi aldat zasaneac casat is aldat Tamidnac Dimilcea Jesus.

Asaniunc siz Maria Istanac sant ania Imadi Istant iratinc Binasâctil mast is halalunc euraian Amant.

A csángó magyar voltának egyetlen menedéke, fenntartója ma már a család, ennek is a központja: a csángó anya. A nők beszéde még ha kétnyelvűek is, tiszta magyar. Nem idegenszerű, mint sokszor a férfiaké. Igen gyakran öröm és élvezet hallgatni. Épp ily tiszta a gyermekek magyar beszéde is, míg ki nem szakadnak zárt, patriarchalis együttélésükből. A nők őrzik és tartják fenn a népköltési hagyományokat is. Ha nótát, mesét kérdez az ember a férfiaktól, a leányokhoz meg az asszonyokhoz utasítanak bennünket.

Hallgattam egy nyári este a faluban kószáló legények énekét. Bizony, sok román dalt is énekeltek. Bár viszont a katonáskodás révén az ősi csángó nótakincset a férfiak frissítik föl újakkal. Sok olyan nóta van köztük forgalomban, melyeket székely fiúktól tanultak, kikkel egy ezredben katonáskodtak. Az újabb magyar nótakincsnek hozzájuk vándorlása a világháború után kezdődik.

Legyen szabad a moldvai csángó népdalok közül néhányat itt bemutatni.

Zöd pántlika, kinyid gunya, Virágom, virágom!

Mert azt a szél könnyen fújja, Virágom, virágom!

De a fátyor nehéz gunya, Virágom, virágom!

Mert azt a bú földig nyomja, Virágom, virágom!

Tavaszi szél utat szároszt, Virágom, virágom!

Menden madar társot választ, Virágom, virágom!

Há én immá kit válozzak ? Virágom, virágom!

Te éngemet s én tégedet, Virágom, virágom!

Erdő, erdő, kerek erdő!

Be szép madár benne kettő.

Ha az erdőt kivághatnám

Idez rózsám megláthatnám.

Szeressz, rúzám, szeressz mászt,

Vászárnpra keressz mászt.

Mász üljön az ölödbe,

Én ledzsek a szívedbe.

Hegyen, földén járogatok vala,

Virágocskát gyűjtögelek vala,

Csokrécskába csokrolgatom vala,

Csincsécskékbe csincselgetem vala,

Bokrétába bokrolgatom vala.

Lyányok, lyányok, jó lyány barátaim

Hájtok eszte hozzám guzsajjasba,

Néktek adom húgom kosorúját.

Nem kell nekünk senki kosorúja,

Mert most kötik e mihinket vala,

Ágból, bogból s tiszta fehér liliomból.

Néznek szemeim az égre,

Hullnak könnyeim az földre.

Hull a földre, hull ölömbe,

Hull a meleg kebelembe.

Piros, piros szekfű, bongosz murujánna,

Valyon ki kászálja? Valyon ki kászálja?

Józsíd bíró vágja, Rózsíd asszony hánya

Minden buglya mellett tíz pár csók az ára.

Vedd fel a villára, hányd fel a buglyára,

Hogy ne mennyen kárba szeretőd munkája.

Mikor a legények az ablak alatt leskelődnek, a leányok a guzsalyasban ezt a nótát éneklik:

Szegény legény kucorgása, Ablak alatt hallgatása...

Nem feketik az ágyába, Nem feketik az ágyába.

Ha nem fekszik az ágyába, Ha nem fekszik az ágyába,

Fekëggyék a bojtörjénba, Fekëggyék a bojtörjénba.

A csángó kitartó, hangyaszorgalmú, életrevaló, ügyes és nagyon takarékos gazda. Főfoglalkozása a földművelés, terményei ugyanazok, mint a mi falusi népünkéi. A maguk szükségére bort is termelnek, pálinkát is főznek. Állatjuk nincs annyi, mint mifelénk. A földjük termékeny, csak kevés (6–10 hektár) s ezért szívesen vállalnak a termény bizonyos hányadáért munkát a falu határán levő román nagybirtokon. A csángó nő minden munkából válogatás nélkül kivieszi a részét. A szövésfonás nyáron sem szünetel. Az asszonyok nemcsak a házat látják el a szükséges ruhadarabokkal, hanem eladásra is kerül belőlük. Bákóban nagy kelete van a csángó asszonyoktól szőtt hímes nyakbavetőknek. A csángó csak a kalapot és a lábbelit veszi pénzért, egyéb ruhája házi készítmény. Házát is maga építi, bútorát is maga faragja. Mind a férfiak, mind a nők közt igen szép magyar típusokat láttunk.

A csángó férfi korán, 10–20 éves korában nősül. Szeretik a gyermekeket. Ritka a gyermektelen házaspár, míg a többgyermekes közönséges dolog náluk. Kár, hogy nagy a gyermekhalandóság. Ennek egyik oka az orvoshiány lehet, meg hogy sajátépítésű házaik s benne az életmód nem igen felel meg az egészségügyi követelményeknek. A gyermeket nagy gondnal nevelik, mégpedig nemcsak kiki a magáét. Nem egyszer láttam, hogy a gyermeket, ha helytelenül viselkedett, az idegen is megszólította és megintette.

Egy alkalommal egyik faluban járva, két apró gyermek: egy leányka s egy fiúcska szaladt el mellettünk nagy kiáltozással.

– Apókám, apókám! (nagyapám).

Látjuk aztán, hogy kiáltásuk egy szalas öreg csángónak szól, ki emelt fejjel, merev tartással, botjával tapogatva jött velünk szembe. Vak volt az öreg nagyapó.

Az öreg, ráncos arc a kedves hangok hallatára kiderül, nagyapó széttárja karjait s unokáira hajolva, magához öleli őket.

– Kabalám, csitkóm! – kiáltja szerető becézéssel, hol az egyiket, hol a másikat csókolgatva. (A kabala a leánykának, a csitkó a fiúcskának szólt.)

Az öreg nagyapóval megismerkedünk, otthonában is fölkeressük. Szívesen hajlik egy kis beszélgetésre, mert ő már a mezei munkában részt venni nem tud.

– Öregségemre még rivám jött, hogy szetetesszen látok, panaszolja szembaját.

Elmondja családi ügyes-bajos dolgait, még azt is elbeszéli, hogyan támadták meg annakidején éjszaka a tolvajok Klézsa híres papját, Petrás Incét. A falubeliek csakhamar észrevették a rablótámadást, a harangozó félreverte a harangot is, mint az arrafelé szokás nagy szerencsétlenség idején, hogy felferje a falut.

– Ölik a pátertokat, szökjetek, szökjetek!

A moldvai magyar barátságos, vendégszerető házigazda is. A köszönés formája a „Dícsértessék”-en kívül: „Isten megáldja magikat.” Egyik csángó-háznál valami egészen szokatlan keleties formában meg is áldott belépésünkkor a gazda.

– Isten áldja meg a földet, az eget, meg magikat hosszú élő napval!

Ha ilyenkor megkérdi az ember: „Hogy vannak, bátyám?” – ez rá az udvarias felelet:

– Mü jól vagyunk, de magikval még jobban vagyunk.

Az embert udvariasan betessékelik a tiszta házba s leültetik.

– Ereszkeggyenek le nálunk.

Azután megkérdezik:

– Ültek-e asztalnál? (ebédeltek-e?) Mert, ha nem, teszem ki az asztalt (teríték) sz osztán tegyenek szót, hogy jó-e magiknak (szeretik-e).

Nyáron gyakori étel a borcs (cibere), de így hívnak mindenféle savanyú ételt. A töltöttkáposzta náluk is ünnepi étel, csak hogy ők galuskának hívják. A laska náluk rizzzel kevert húsétel, hagymásán, borsosan, megsózva, zsírral leöntve. Előkelő étel a pizsleny tészinyvel (paprikás csirke), a rátott pizsleny (sült csibe), meg a tyúkmarátott (tojásrántotta). Ebéd után a mázos kancsóban előkerül a sajáttermésű piros bor. Búcsúzáskor így köszönnek: „Maraggyon békivel, komámasszony !” „Járjon békivel, komámuram !”

A falu zárt, ősegszerűségű életformája az egyedül ismert magyar társadalmi életforma közöttük. Magyar úriosztály, középosztály nincs. Aki ebből az életformából kiemelkedik, attól elszakad s érintkezésbe lép az ott egyedül hozzáférhető román kultúrával, az a magyarságra nézve elveszett. Élő példa erre a leggazdagabb csángó, a nagypataki Fodor Márton esete. Ő még magyar, de a fia, kinek Bákóban sörgyára van s aki ellátja az egész környéket a híres Fodor-féle sörrel, már magyarul nem is tud. Román közép- és felsőbbiskolákban tanult, németországi tanulmányúton is járt, csak Magyarországot kerülte el valahogyan. Az öreg Martinás szabófalvi gazdag csángónak fiú- és leányunokái román középiskolákban tanulnak s magyarul már szégyelnek beszélni. Őket magyarságukra csak az egyszerű életformák közt élő falusi csángó emlékezteti. E körből ők már kiemelkedtek s nem akarnak annak a szintjén megmaradni vagy azzal közösséget vállalni.

A csángó nemcsak józan, hanem jó állampolgár is. Sokszázados múltja megtanította rá, hogy az államhatalommal szemben igényeket ne támasszon. Nagy igénytelensége, óriási szorgalma, okossága, életrevalósága következtében senkire nem szorul. Ezért mindenféle forradalmi megmozdulástól mindig távoltartotta magát. Mikor Romániában a nagy parasztlázadás volt, a csángók földjén akkor is rend és nyugalom volt. Sem a bolsevizmusnak, sem más bomlasztó tannak nincs talaja a csángóknál. Ha a modern államművészet képes volna arra, hogy ilyesmit belásson, akkor be kellene látnia, hogy a csángók magyar fajiségének fenntartása nemcsak katolikus egyházi érdek, hanem – bármily paradoxonnak hangzik – román állami érdek is.

Moldvai magyar véreink sorsa kétségkívül szomorú és szívbemarkoló volt a múltban is,

szomorú a jelenben is. Mégis tudok felfedezni biztató, vigasztaló vonást is ebben a felénk táruló szomorú képben. Ezek közé tartozik a moldvai csángónak buzgó katolikus hitével egy többől fakadó faji öntudata. A moldvai magyarság helyzete mindig nehéz és keserves volt s mégis – noha sok századon keresztül nagyveszteségeket szenvedett és lassan, de folytonosan olvadt be a románságba – nagy része megmaradt magyarnak s ez a szám folyton haladó irányú volt.

Másik fontos dolognak azt tartom, hogy Erdély megszállásával a csángók mesterséges elzárása és elszigetelése a többi magyarságtól valamennyire enyhült.

Legfontosabb azonban az a körülmény, hogy a csángó szereti a gyermeket. Ennek következménye az, hogy pl. a háború után két új csángófalu is keletkezett: a románmegyei Traján és a bákómezei Újfalu. Tehát a kétségtelen veszteségekkel szemben nyereséget is könyvelhetünk el.

Ezek a jelek feljogosítanak arra, hogy ne veszítsük el hitünket a moldvai csángók jövőjében. Csakhogy a többi magyarság igyekezzék velük az érintkezést fenntartani és sorsukat figyelemmel kísérni.

Forrás: Debreceni Szemle VIII. évfolyam 6. szám 1934. 241-255.